

CRONOLOGIA GRUPULUI CULTURAL BALTA SĂRATA

În legătură cu geneza și cronologia epocii bronzului în Banat există opinii dneori contradictorii, deși s-a ajuns la un punct de vedere comun, potrivit căruia începuturile epocii bronzului în spațiul carpato-danubiano-pontic coincid cu încheierea complexului fenomen de sinteză etnoculturală care a avut loc în perioada unei tranziții spre epoca bronzului în acest spațiu geografic. S-a înregistrat un vast proces de regionalizare, sedimentare și individualizare a fenomenelor etno-culturale din epoca bronzului, aspect valabil și pentru Banat.

La începutul epocii bronzului — Br A₁ (FD I—FD II) — au loc două mișcări purtătoare de elemente etno-culturale¹, și nume deplasarea purtătorilor culturii Glina III — Schnekenberg de la est spre vest și a purtătorilor culturii „*Glockenbecher*“ de la vest spre est, ceea ce duce la dizlocarea spre nord a culturii Vučedol, care, la rândul său, dă naștere grupurilor Mako și Nyírszeg, favorizând, în același timp, stabilirea unor legături directe între comunitățile Glina III — Schnekenberg și manifestările culturale de la sud de Dunăre: Bubanj Hum III, Belotić-Bela Crkva și sud-panonice: Mako și Vinkovici-Somogyvar.

Bronzul tracic² nu este rodul unei schimbări prin invazii și migrări, ci ne apare ca un fenomen îndelungat, de amestec și influențare, ceea ce duce la o unitate a vieții culturale, sociale, economice și lingvistice, proces rezultat din cele trei cercuri mari care stau la baza bronzului tracic și care au elemente comune, autohtone (eneolitice), nord-pontice și egeo-anatoliene.

La sfârșitul bronzului timpuriu — Br A₂ (FD II) — se pot surprinde în tot Banatul etapele de formare și individualizare a unui larg orizont al ceramicii stil „*Besenstrich*“ și „*Textilmuster*“³, cu analogii la Toszeg A și B, care aparțin nivellelor corespunzătoare pentru sfârșitul culturii Nagyrev și începutul culturii Hatván. Tot acum își încep evoluțiile și culturile Mureș (cultura Periam—Pecica)⁴, Vatina⁵, care ocupă partea de nord-vest, respectiv vestul ariei geografice a Banatului în perioada bronzului mijlociu — Br A₂ — C₁ (FD II—MD III). În perioada bronzului târziu și final — Br C₂—D (SDI)⁶, în partea de sud a Banatului, Clisura Dunării, cultura Vatina este înlocuită de purtătorii culturii Zuto Brdo—Dubovac — Gârla Mare, iar în partea de vest de complexul Cruceni — Belegiș—Bobda și în zona central-nord-estică de grupul cultural Balta Sărătă; în nord, aria culturii Mureș va fi ocupată de purtătorii culturii mormintelor tumulare.

În stadiul actual al cercetărilor⁷, grupul cultural Balta Sărătă poate fi încadrat cronologic în etapa bronzului mijlociu și târziu — Br B₂ (MD III) — Br D (SD I), detășându-se din întinsul orizont comun „*Besenstrich*“ și „*Textilmuster*“, Aceasta reprezentă, totodată, un fenomen de sinteză a unor elemente din culturile

CRONOLOGIE							BANAT			
Rel.	Abs.	Reinecke	R. Koltcz Schreiber	P. Roman	B. Hänsel	S. Moritz	SUD	VEST	NORD	EST
	2000			Ia ^a Ib ^b Ia ^c			COTOFENI III	C - VUCEDOL ZOK		
Bronz timpuriu	1900			FB I	II b	FD I				
	1800			a	III a					
	1700	A ₁		FB II b	III b	FD II	Somgyvar - Vinkovci I "Besenstrich" (Toszeg A) Gornea - Orlesti II	MAKO		
							+ "Textilmuster" (Toozeg B) Beba Vecho - Pitvaros			
Bronz mijlociu	1600	A ₂		FB III a b		FD III	I Pancevo Omoljica	I timp.		
	1500	B ₁				MD I	VATINA			
	1400	B ₂				MD II	II Vatina Vrsac	II Clasic		
	1300	C ₁				MD III	Ceramica, Incrustata, translucida	III		
		C ₂					III Iliandza			
Hallestatt	Bronz târziu și final	D				SD I	ZUTOBRDO DUBOVAC			
timpuriu						III	GIRLA			
							MARE			
	1000	Ha A ₁				SD II	SVINICĂ Moldova, Nouă	Ticavanu Mare - Karaburma	Susani - Cornutul	BALTA SĂRÂTĂ

Pl. I. Tabel sinoptic privind cronologia epocii bronzului în Banat și, în acest context, a grupului cultural Balta Sărătă.

învecinate și contemporane, mai ales din culturile Vatina Mureș, Wietenberg, Gârla Mare, Otomanî și Verbicioara⁸, dar în ansamblu deosebindu-se de ele. Pentru a elucida problema genezei grupului cultural Balta Sărătă facem precizarea că la baza acestui grup cultural stă întinsul orizont „Besenstrich“ și „Textilmuster“ de la Visag⁹, Silagiu¹⁰, Iaz I și Valea Timișului I¹¹, ceea ce i-a determinat pe colegii R. Petrovszky și M. Gumă să le atribuie pe ultimele două fazei I a grupului cultural Balta Sărătă¹². Dar, în același timp, în zonă apar și așezările culturii Vatina – cea de la Caransebeș – Balta Sărătă și Ciuta – „Cornu Dealului“¹³, care își înțelegează existența în Br B₂ (MD III). Pe baza acestor date afirmăm că faza I este de fapt o fază „pre“ a grupului cultural Balta Sărătă.

Faza II (la autorii citați mai sus) este în realitate faza I a grupului cultural Balta Sărătă, când procesul de asimilare a elementelor culturii Vatina și a influențelor culturilor Wietenberg, Gârla Mare, Otomanî, Mureș din Br C₁ (MD III) este cert, aspect reliefat în discuțiile purtate cu diferite ocazii de domnii profesori dr. P. Roman și dr. S. Morintz, dar și de colegii F. Medeleț și M. Gumă. Pentru clarificarea acestei probleme se impune efectuarea de cercetări arheologice în așezările de la Iaz, Silagiu, Susani – „Deluț“, Ciuta, Jabăr, Lugoj, Buchin, Păltiniș, precum și publicarea integrală, în viitor, a cercetărilor de la Valea Timișului. Ornamentul principal devine cel al impunăturilor succesive în canal – „Stichkanaltechnik“, fără incrustații cu substanță albă, „dinți de lup“, caneluri înguste verticale pe circumferința vaselor, puncte și cercuri imprimate. Descoperirile de la Sacu¹⁴ și Susani – „Deluț“¹⁵ fac legătura între faza I și faza II a grupului cultural Balta Sărătă, fapt ilustrat și de descoperirea la Valea Timișului, în nivelul al II-lea, a unui fragment de statuetă Gârla Mare¹⁶, datat în Br C, ca și de importurile ceramice ale grupului cultural Balta Sărătă în mediul Wietenberg II–III din Tara Hațegului¹⁷. Acum întâlnim tot mai frecvent caneluri verticale și oblice, „dinți de lup“, iar ornamentul „Stichkanaltechnik“ dispără.

Faza III a grupului cultural Balta Sărătă este reprezentată, deocamdată, de descoperirile din Peștera cu Apă de la Românești (2273/1) unde, pe fondul manifestările locale de tip Balta Sărătă, apar întrepătrunderi și legături cu purtătorii culturii mormintelor tumulare atunci când, în Br D (SDI), începe procesul de hallstattizare a comunităților aparținând epocii bronzului în partea de sud-vest a României¹⁸.

PETRU ROGOZEA

Institutul Român de Tracologie
Filiala Banat, Timișoara, 1900,
Piața Huniade Nr. 1.

ROMÂNIA

NOTE

¹ P. Roman, SCIVA, 3, 35, 1984, p. 266–267; P. Roman, I. Nemeti, Symp Thrac, 8, 1990, p. 34–40; P. Roman, Thraco-Dacia, 1976, p. 53–58; Idem, Symp Thrac, 9, 1992; CIT, 1976, 1980, p. 63–68; S. Morintz, P. Roman, Dacia, NS, XIII, 1969, p. 61–73; E. Comșa, CIT I, 1976, p. 27–33; Idem, FBKN, 1977, p. 47–61; D. Berciu, CIT, 1976, p. 57–61; P. Roman, I. Nemeti, Cultura Baden în România, București, 1978, p. 56–57; P.I. Roman, Cultura Cojoseni, București, 1978, p. 59–67; St. Foltány, Studien zum Ur und Frühgeschichte, 3, 1985, p. 254; I. Nemeti, SCIVA, 4, 30, 1979, p. 532–535; C. Kaeo, SCIV, I, 23, 1972, p. 31–43; I. Andrițoiu, Civilizația traciilor din sud-vestul Transilvaniei în epoca bronzului, Biblioteca Thracologiea, II, 1992,

p. 18–25, în continuare se va cita: *Civilizatia tracilor...*; P. Roman, *PZ*, 51, 1976, p. 26–42; E. Schalk, *UPA*, 19, 1992, p. 222, fig. 77; I. Petrasch, *Banatica*, XI, 1991, p. 65–71); G. Bürger, *Betrachungen über die Steppenvölker und ihren Einfluss in Südosteuropa (IV Jh.–II Jh. v.u.Z.)*, în *La civilisation de Cucuteni en contexte européen*, *Bibliotheca Archaeologica Iassensis*, I, Iași 1987, p. 223–235.

² P. Roman, *Thraco-Dacia*, 1976, p. 53–58; *Idem*, *SympThrac*, 5, 1987, p. 125–126; *Idem*, *SCIVA*, 27, 1986, p. 29–55; *Idem*, *FBKN*, 1977, p. 157–169; H. Ciugudean, *PZ*, 66, 1, 1991, p. 79–118; *Idem*, *SympThrac*, 9, 1992, p. 94; *Idem*, *Apulum*, XIII, 1986, p. 67–82; I. Andrițoiu, *Symp Thrac*, 5, 1987, p. 12–14; C. Schuster, *SympThrac*, 9, 1992, p. 90–92; N. Kalicz, *Atti X SINBE*, 1982, p. 117–133; R. Kallcz-Schreiber, *FBKN*, 1977, p. 81–86; *Idem*, *Praehistorica*, XV–XVI, 1989, p. 247–259; *Idem*, *KFKNB*, 1984, p. 133–168; *Idem*, *Atti X SINBE*, 1982, p. 139–152; G. Bandi, *MFMÉ*, 1965, p. 31–38; *Idem* *FBKN*, 1977, p. 21–27; T. Kovacs, *Atti X SINBE*, 1982, p. 153–163; I. Ecseid, *JPME*, XXII, 1977, p. 187–194; *Idem*, *JPME*, XXIII, 1978, p. 97–136; *Idem*, *FBKN*, 1977, p. 65–71; I. Bcna, *Die mittlere Bronzezeit Ungarn und ihre Südöstliche Beziehungen*, Budapest, 1974, p. 15–27; H. Modorova, *Atti X SINBE*, 1982, p. 45–52; M. Garašanin, *The Balkans and the Kurgan Peoples in the Bronze Age Migrations in the Aegean*, 1974, p. 115–128; N. Černych, *Atti X SINBE*, 1982, p. 27–44; B. Brukner, B. Jovanović, N. Tasić, *Praistorija Vojvodine*, Novi Sad, 1974, p. 453–459; B. Brukner, *Balkanika*, V, 1974, p. 197–204; *Idem*, *FBKN*, 1977, p. 39–40; N. Tasić, *ArchJug*, IX, 1968, p. 19–29; M. Garašanin, *Praistorija na tlu SR Srbije*, I, Beograd, 1973, p. 253–260; A. Benac, *BerRGK*, 42e, 1962, p. 1–407; M. Gimbutas, *Civilizație și cultură*, 1989, p. 201–221; N. G. L. Hammond, *The Balkans and the Kurgan Peoples in the Bronze Age Migrations in the Aegean*, 1974, p. 189–197.

³ A. Mosolcs, *ActaArchHung*, 1–3, 1952, p. 35–38; R. Petrovszky, M. Gumă, *StComCaransebeș*, *InMemCD*, 1978, p. 63–69, cu bibl. pesp.; G. Lazarovici, *Gornea. Praistorie, Caiete Banatica*, Reșița, 1977, p. 15, 89–94; *Idem*, *SympThrac*, 5, 1987, p. 84–85; G. Lazarovici, C. Săcarin, *Banatica*, V, 1979, p. 71–107; P. Roman, *SympThrac*, 9, 1992, fără paginație; F. Gogăltan, *SympThrac*, 9, 1992, p. 96–97; H. Ciugudean, *PZ*, 66, 1, 1991, p. 109–111, fig. 35; B. Hänsel, *Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken*, I, Bonn, 1968, p. 21, fig. 2.

⁴ M. Girić, *ArchPreg*, 11, 1969, p. 44–47; *Idem*, *MFMÉ*, 2, 1966–1967, p. 57–62; *Idem*, *KFKNB*, 1968, p. 33–58; *Idem*, *Mokrin – nekropolă rană bronzană doba*, 2, 1971; p. Banner, *DolgSz*, VII, 1981, p. 1–53; O. Trogmayer, *MFMÉ*, 1, 1974–1975, p. 317–321; I. Eona, op. cit., p. 79–120; I. H. Crișan, *Ziridava*, 11, 1979, p. 81; T. Soroceanu, *Banatica*, III, 1975, p. 33–48; *Idem*, *Banatica*, IV, 1977, p. 105–110; *Idem*, *StComCaransebeș*, II, 1977, p. 241–249. *Idem*, *Prehistorische Archäologie in Südosteuropa*, I, 1982, p. 353–369; M. Sandor-Chicldeanu, I. Chicldeanu, *Dacia NS*, XXXII, 1–2, 1989, p. 5–38, cu bibl. resp.

⁵ I. Nestor, *IstRom*, I, 1960, p. 108; D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966, p. 178–180; S. Morintz, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpuriu*, I, București, 1978, p. 16–18; I. Eona, op. cit., p. 179–189; G. Lazarovici, op. cit., p. 93; G. Lazarovici, C. Săcarin, op. cit., p. 83; M. Gumă, *Banatica*, IV, 1977, p. 68–104; R. Petrovszky, M. Gumă, op. cit., p. 54–55; O. Radu, *Tibiscus*, II, 1972, p. 35–38; *Idem*, *SCIV*, 23, 2, 1972, p. 271–284; O. Radu, T. Soroceanu, *Tibiscus*, IV, 1975, p. 33–40; M. Garašanin, op. cit., p. 625–633; B. Brukner, B. Jovanović, N. Tasić, op. cit., p. 457–459; N. Tasić, *KFKNB*, 1984, p. 59–82; *Idem*, *FBKN*, 1977, p. 200–205; *Idem*, *Bronze und ältere Eisenzeit auf Gomolava*, în *Gomolava Chronologie und Stratigraphie der Vorgeschichtlichen und antiken Kulturen der Donau niederung und Südosteuropa*, I, Novi Sad, 1988, p. 48; M. S. Petrescu, *Tibiscum*, VII, 1988, p. 135–151; B. Hänsel, *BerRGK*, 72, 1981, p. 45–204; C. Săcarin, *SympThrac*, 9, 1992, p. 20–21.

⁶ S. Morintz, op. cit., p. 16, 27–40; S. Foltiny, *PZ*, 62, 1, 1987, p. 78–86; T. Kovacs, *Gomolava Symposium*, I, 1988, p. 155–167; B. Hänsel, op. cit., p. 45–204; G. Lazarovici, C. Săcarin, op. cit., p. 71–106; C. Săcarin, op. cit., p. 20; C. Kacso, *SympThrac*, 9, 1992, p. 97; M. Gumă, *SympThrac*, 5, 1987, p. 71–72; *Idem*, *SympThrac*, 9, 1992, p. 26–36; A. Harding, *Itilia*, IV, 1, 1976, p. 158–162; G. Pandi, *KFKNB*, 1984, p. 67–82; N. Tasić, op. cit., p. 47–58; B. Brukner, B. Jovanović, N. Tasić, op. cit., p. 453, 464–465; M. Garašanin, op. cit., p. 627–630; V. Dumitrescu, *Necropola de incinerație din epoca bronzului de la Cîrna*, București, 1961; D. Berciu, op. cit., p. 179–182; K. Horedt, *StComSibiu*, 13, 1967, p. 140–151; T. Bader, *PBF*, XIV, 3, 1983; A. Laszlo, *CMO*, 1972, p. 173–184; I. Nemeti, *SCIVA*, 41, 1, 1990, p. 19–54; I. Chicldeanu, *SympThrac*, 5, 1987, p. 46–47; I. Eona, op. cit., p. 193–230; M. Gumă, S.A. Luca, P. Rogozea, *SympThrac*, 8, 1990, p. 130–133; I. Stratian, A. Vulpe, *PZ*, 52, 1977, p. 30–31; E. D. Pădureanu, *Thraco-Dacia*, 1–2, XI, 1990, p. 158–191.

⁷ M. Gumă, N. Gumă, *Banatica*, IV, 1977, p. 45–67; R. Petrovszky, *Tibiscus*, V, 1979, p. 77–96; R. Petrovszky, M. Gumă, op. cit., p. 53–110.

⁸ *Ibidem*, p. 53–110; P. Rogozea, *SympThrac*, 9, 1992, p. 23–25; I. Andrlățoiu, *Sargeșia*, XX, 1986–1987, p. 45–63; *Idem*, op. cit., p. 48; Z. Kalmar, H. Tatú, *Sargeșia*, XX, 1986–1987, p. 40–41; M. S. Petrescu, op. cit. p. 135–151; C. Săcarin, op. cit., p. 20–22.

- ⁹ I. Stratan, *MCA*, 1961, p. 165; D. Berciu, *Dacia NS*, V, 1961, p. 124–125; V. Dumitrescu, I. Stratan, *SCIV*, 18, 1, 1967, p. 71–78;
- ¹⁰ G. Lazarovici, O. Sfetcu, *Banatica*, X, 1990, p. 53–54, fig. 5/5–11; G. Lazarovici, *Symp Thrac*, 5, 1987, p. 85.
- ¹¹ R. Petrovszky, M. Gumă, *op. cit.*, p. 53–110.
- ¹² *Ibidem*, p. 58–66, 110, pl. XXXVI.
- ¹³ M. S. Petrescu, *op. cit.*, p. 135–151.
- ¹⁴ Cercetări inedite P. Rogozea.
- ¹⁵ I. Stratan, A. Vulpe, *op. cit.*, p. 30–31, pl. 27/4–26, 28/1–17; R. Petrovszky, M. Gumă, *op. cit.*, p. 67, pl. XXXVI.
- ¹⁶ *Ibidem*, p. 65, fig. 2, pl. XXXV.
- ¹⁷ I. Andrițoiu, *Sargeția*, XX, 1986–1987, p. 45–63; *Idem*, *Civilizația tracilor...*, p. 48; Z. Kalmar, H. Tatu, *Sargeția*, XX, 1986–1987, p. 35–44.
- ¹⁸ M. Gumă, S.A. Luca, P. Rogozea, *op. cit.*, 132; M. Gumă, *Symp Thrac*, 5, 1987, p. 71–72; *Idem*, *Symp Thrac*, 9, 1992, p. 27–30; C. Kacso, *Symp Thrac*, 9, 1992, p. 97–98; E. D. Pădureanu, *op. cit.*, p. 158–191.

THE CHRONOLOGY OF THE BALTA SĂRATĂ CULTURAL GROUP

Summary

At the beginning of the Bronze Age — Br A₁ (FDI — FDII) — two movements, bearing ethnical and cultural elements, took place. These were the displacement of the Glina III — Schneckenberg culture bearers from east to west and the displacement of the „Glockenbecher” culture bearers from west to east, which led to the dislocation towards north of the Vučedol culture. The Vučedol culture gave birth to the Mako and Nyrszeg groups and favoured at the same time the establishing of straight relations between Glina III — Schneckenberg communities and the cultural manifestations from south of Danube: Bubanj Hum III, Belotic — Bela Crkva and south Pannonia: Mako and Vinkovci — Somogyvar.

At the end of the Early Bronze Age — Br A₂ (FDII) — the formation and individualization stages of an wide „Besenstrich” and „Textilmuster” style ceramic horizon can be distinguished everywhere in Banat. This horizon has analogies at Toszeg A and B, which belong to the levels corresponding to the end of the Nagyvar culture and to the Hatvan culture.

In the same period Mureș (Perlam — Peclca) and Vatina cultures started their evolutions. These cultures occupied the north-west and west part of Banat's geographical area in the Middle Bronze Age — Br A₂—C₁ (FDII — MDIII).

Within the Late and Final Bronze Age — Br C₂ — D (SDI) Vatina culture was replaced in the south of Banat (Clisura Dunării) by the Zuto Brdo — Dubovac — Gârla Mare cultura bearers, in the west by the Cruceni — Belegis — Bobda complex and in the central — north-east part by the Balta Sărătă cultural group. In the north the Mureș culture area was occupied by the tumular tombs culture bearers.

In the present stage the Balta Sărătă cultural group can be chronologically placed within the Middle and Late Bronze Age — Br B₂ (MDIII) — Br D (SDI).

This cultural group detached itself from the wide common „Besenstrich” and „Textilmuster” horizon, being a synthesis phenomenon of some elements from neighbouring and contemporaneous Vatina, Wietenberg, Otomani, Gârla Mare, Verbicioara and Mureș cultures, but differing on the whole from these ones.

On this basis we can divide into periods the Balta Sărătă cultural group as follows:

— the Balta Sărătă cultural group „pre” phase — synonymous with phase I at M. Gumă and R. Petrovszky.

— Balta Sărătă cultural group phase I — synonymous with phase II at the same authors.

— phase II — synonymous with phase III at the quoted authors.

— phase III — synonymous with phase IV at the mentioned authors and, initially, in my opinion, too. This is the phase when, on the local, Balta Sărătă type manifestations background, interpenetrations and relations with the tumular tombs culture bearers appeared and the beginning of the transition process of the south-west Romania Bronze Age communities to Hallstatt took place.